

Jesper Wallenius

Esihistorian tarinan kertominen – historia vai tarina?

Laita silmäsi kiinni ja kuvittele astuvasi sisään kivikautisen, nykyisen Suomen alueella asuneen, ihmisen kotiin. Millaisena näet asumuksen? Mitä haistat? Mitä tunnet? Miltä sinusta tuntuisi asua siellä? Mielikuvasi saattavat johtaa sinua harhaan. On hyvin mahdollista, ettei kuvittelemaasi asumusta ole koskaan ollutkaan olemassa...

Esihistorian esittämisestä museoissa

Artikkelin alun pessimistisyydestä huolimatta tutkijoiden näkemys kivikautisesta elämisestä ja asumisesta on kohtuullisen tarkka. Emme tietenkään pääse aikakoneella katsomaan kuinka ihmiset tuolloin muodostivat ”kotinsa”, mutta yhä paremmaksi kehittyneet apuvälineet antavat arkeologeille uusia keinoja taklata vanhoja näkemyksiä¹. Tämä artikkeli esittelee näkemystäni esihistorian esittämisestä museoissa. Artikkelin ajatukset ovat syntyneet Kansallismuseon esihistorianäyttelyiden sekä Saarijärven ja Kierikin kivikausikylien näyttelyiden pohjalta. Vuosina 2015-2017 työskentelin oppaana, korkeakouluharjoittelijana ja projektiassistenttina sekä vanhassa että uudessa esihistorianäyttelyssä Kansallismuseossa ja 2017-2018 työstin Pro gradu -tutkielmaani kivikautisten asumusten ennallistuksista museonäyttelyissä².

Vuoteni Kansallismuseon palveluksessa ajoittuivat sopivasti esihistorianäyttelyn uudistustyön yhteyteen ja sain olla mukana luomassa Suomen esihistorian ”suurta tarinaa”. Tällainen suuri tarina koostuu usein yleistyksistä eikä yhden näyttelyn sisältämän muutaman huoneen aikana voida kattaa juuri mitään aihepiiriä kokonaisuudessaan. Ajatusta voisi herkästi pitää näyttelyteknisen nihilismin alkuna, mutta omasta mielestäni hyvän museonäyttelyn ei pidäkään yrittää esittää kaikkea. Pelkkien näyttelyteknisten ratkaisuiden lisäksi ”todellisen” esihistorian ja etenkin sen ihmisasukkaiden kohteluun liittyy myös eettisiä näkökulmia. Nykypäivänä museokävijän karvat nousevat yhä herkemmin pystyyn muidenkin kuin oman kulttuurin puolesta, esimerkiksi taannoisen Kiasman ”saamelaisesityksen” jälkeen³. Museonäyttelyiden eettisyys onkin enenevässä määrin tärkeä osa museoiden imagoa. Tässäkin verkkojulkaisussa on käyty vastaavaa keskustelua jo vuosia sitten⁴.

Pro gradu -tutkielmani pääosa esittää arvion kahden museon näyttelyobjektien suhteesta Suomen esihistorian tarinallistamiseen. Oman näkemykseni perusteella Saarijärven ja Kierikin näyttelyiden asumusennallistusten (tai konstruktioiden) avulla esitetään kyllä nykyhetken näkemystä kivikautisesta asumisesta, mutta tyypillisesti arkeologisen tutkimuksen ajatusketju jää yleisövieraalta

hahmottamatta. Sinällään tämä ei ole ongelma tai edes harvinaista. Käsitksemme Suomen esihistoriasta nojaa konkreettisiin löytöihin ja löytöpaikkoihin, satojen vuosien aikana kerättyyn etnografiseen aineistoon sekä kokeellisen arkeologian havaintoihin, joita myös kivikausikylien konstruktioista rakennus- ja käyttövaiheista on tehty. Näiden havaintojen yhdistelmää on täydennetty parhaalla mahdollisella tieteellisellä tulkinnalla ja lopputuloksena on saatu aikaiseksi enemmän tai vähemmän tarkka malli todellisen esihistoriallisen aikaikkunan todellisten ilmiöiden ja asioiden ulkonäöstä ja toiminnallisuudesta.

Kuten voi arvata, meillä ei nykymaailmassa ole varmaa keinoa tarkistaa ovatko mallimme oikeassa. Niinpä molempia kivikausikylien näyttelyitä tulisi tarkastella tämän arkeologisen tutkimuksen kokeilualustana, kokeellisen arkeologian luomuksina. Saarijärven ja Kierikin kivikausikylien konstruktiot muodostavat kokoelman erilaisia rakenteellisia ratkaisuja ja vaihtoehtoja, joita on saatettu käyttää myös kivikaudella. Monet niistä muistuttavat piirteiltään toisiaan ja on selvää, että mallit ovat vaikuttaneet myös toisiinsa. Luonnollisina rajoitteina ovat toimineet aikakauteen sopivat rakennusmetodit ja materiaalit.

Asumusennallistukset on pyritty sisustamaan pienoismuseoiksi mannekiineja ja elävää tulta myöten. Käynnissä on materian performanssi. Kuva Rusavierron talosta Saarijärven kivikausikylästä. Kuvaaja Jesper Wallenius 2017.

Tästä päästään näyttelyn vierailijaan, joka saa eteensä näyttelyn suunnittelijoiden vision. Näyttely saattaa olla vierailijan ainoa kosketuspinta esihistoriallisen ihmisen kokemusmaailmaan ja niinpä

vierailija poistuu näyttelystä vieden mukanaan sen tarjoaman kuvan. Tämä on ehkä hieman kärjistetty näkemys, mutta oman kokemukseni mukaan suurella osalla museokävijöistä ei ole kykyä tarkastella näkemäänsä kriittisesti. Tarkasteltaessa vaikkapa kivikautisten asumuspaikkojen kaivauskertomuksia voidaan huomata, että saman paikan tulkinta voi muuttua eri henkilöiden käsissä tai ajan kuluessa. Pyöreältä vaikuttanut asumuspainanne muuttuukin neliskulmaiseksi ja maaperusteinen rakennus hirsiperusteiseksi. Näyttelyn tulisi siis osata ottaa huomioon myös sen pohjana olevan tutkimuksen aikaperspektiivi.

Mitä tekemistä tällä sitten on näyttelysuunnittelun kanssa? Tänä keväänä järjestetyssä Jyväskylän yliopiston museologian seminaarissa pääteemana oli alkuperäiskansojen kulttuurien esittäminen museoissa modernilla ja arvostavalla tavalla⁵. Seminaariesityksessäni esittelin pro graduni havaintoja suhteessa vieraisiin kulttuureihin. Myös Suomen kivikauden kulttuurit ovat meille vieraita kulttuureita. Nykyään olemassa oleviin kulttuureihin voimme helposti suhtautua kohteliaasti, sillä näiden kulttuurien edustajat ovat kykeneviä kommentoimaan näyttelyitä ja näyttelysuunnitelmia. Kivikautisten kulttuurien edustajat eivät enää ole paikalla puhumassa omasta puolestaan, jolloin vaarana voi olla kivikautisen kulttuurin ylitulkinta ja jopa karnevalisointi. Vastaeleenä ylitulkinnalle ja karnevalisoimiselle voi näyttely ottaa puhtaasti esittelevän linjan. Vitriineissä makaavat esineet kertovat tarinan etäisen hienovaraisesti. Ristiriitaiset ja tulkinnanvaraiset ilmiöt jätetään huomioitta. Sekään ei ole ihannetila.

Ovatko esihistorianäyttelyt vain tarinaa?

Esihistorian museonäyttelyt voi mielestäni rinnastaa eräänlaiseksi materian performanssiksi. Replikat ja todelliset esineet esittävät olemassaolollaan kertomusta, mutta vastuu tulkinnasta kuuluu pääasiassa katsojalle. Todellisia rakennuksia, huoneita, työtiloja ja asuntoja kuvaavissa näyttelyissä voidaan kuvata esitystapaa arjen merkityksellistämiseksi⁶. Itsekin olen taipuvainen ajattelemaan monien suomalaisten esihistorianäyttelyiden olevan teatteria. Perinteisesti näyttelyissä on korjattu tätä ilmiötä selittävillä teksteillä. Kuitenkin Kansallismuseossa päätettiin uutta näyttelyä varten vähentää tekstien pituuksia sekä kokonaismäärää ja antaa siten enemmän tilaa tuntemiselle. Saarijärvellä ja Kierikissä taas tekstejä oli vaihtelevasti, Saarijärvellä hieman enemmän kuin Kierikissä.

Ennallistusten ulkonäköerot ovat seurausta muuttuneista tulkinnoista, kokeellisen arkeologian prosesseista sekä saatavissa olevista materiaaleista. Yleensä asumukset kuvataan ns. turvekattoisina. Kuvassa kuitenkin järviruokokattoisia taloja Kierikin kivikausikylästä. Kuvaaja Jesper Wallenius 2017.

Palatakseni takaisin otsikon kysymykseen: historia vai tarina? Saarijärven ja Kierikin kivikausikylien ennallistukset ovat kumpaakin. Kansallismuseon esihistorian näyttely on kumpaakin. Kaikissa kolmessa kohteessa historiakertomuksen ja hyvän tarinan suhdelukua on hyvin haastavaa määritellä. Ilman historiaa lopputuloksena voisi olla hyvinkin vierailu elokuvan 10,000 BC kuvauspaikalle ja ilman tarinaa voisi yhtä hyvin viettää aikaa Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen löytövarastossa. Opastaminen Kansallismuseossa opetti paljon esihistorian tarinan luomisesta. Osa vieraista oli valmiita keskustelemaan analyttisesti pienistäkin tutkimuksellisista ja tulkinnallisista yksityiskohdista, kun taas osalle riitti näyttelyn katsominen. Yhdelläkään näyttelysuunnittelijalla tuskin on tavoitteena ahtaa turhantarkkaa tieteellistä tutkimusta alas kävijän kurkusta, mutta ei ole myöskään hyvä, jos kävijä poistuu näyttelystä puutteellisten tai suorastaan puuttuvien tietojen kanssa. Viimeksi viime viikolla sain kuulla kahvipöytäkommentin Suomen kivikauden luolissa asuvista ihmisistä.

Esihistorian esittäminen minkä tahansa median välityksellä on vaikeaa. Näyttelyiden vierailijalle tulisikin muistaa muistuttaa, että kyse on malleista ja tulkinnasta. Osa aiheista on ollut ja on edelleen

kipeitä tutkijayhteisöjen sisällä⁷. Osa aiheista elää omaa elämäänsä elokuvissa ja videopeleissä. Osan olisi hyvä ihan vain olla faktaa.

Kirjoittaja on arkeologiaa pääaineenaan opiskellut FM. Vaikka hän tällä hetkellä työskenteleekin asiantuntijana Maanmittauslaitoksella, ovat arkeologia ja museologia edelleen lähellä hänen sydäntään.

Lähteet:

1. Seitsonen, O. & Holappa, M. 2011. Dokumentointi ruumishautauskaivauksilla: Esimerkki Lappeenrannan Huhtiniemestä. Salo, K. & Niukkanen, M. (toim.) 2011. Arkeologisten hautauskaivauksien tutkimusmenetelmät. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 22: 36-46. Museovirasto, Helsinki.
2. Wallenius, J. 2018. Asumuksesta löydöksi, löydöstä asumukseksi. Saarijärven ja Kierikin kivikausikyläiden asumuskonstruktio museoesineinä. Pro gradu -tutkielma Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksella. Helsingin yliopisto, Helsinki.
3. Frilander, A. 2016. Kiasman twerkaajat valesaamenpuvuissa kuumentavat tunteita – ”teoksessa ei ole kyse saamelaisuudesta”. Helsingin sanomat verkkojulkaisu 10.5.2016.
4. Moilanen, U. 2014. Ihmisjäänteiden näytteilleasettamisen eettisyydestä museoissa. Kuriositeettikabi.net 1/2014.
5. Seminaariohjelma Museologian seminaariin 2018: <https://museologian-seminaari-2018.webnode.fi/aikataulu/>
6. Hämäläinen, H. 2011. ”Joku on oikeasti elänyt täällä.” Keski-Suomen museon käsityöläiskodit menneen ajan representaationa. Pro gradu- tutkielma Jyväskylän yliopiston taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
7. Kaaro, J. 2009. Susiluola, neandertaleja vai ei?. Tiedelehden verkkoversio. Julkaistu Tiede-lehdessä 5/2009